

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-34>

УДК 336.145.2

Західна О.Р., Ігнатишина В.М., Скидан У.І.
Львівський національний університет імені Івана Франка**ПРОБЛЕМИ НЕЗБАЛАНСОВАНOSTІ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті проаналізовано доходи та видатки державного бюджету України впродовж 2017–2019 років. Розглянуто можливі джерела фінансування бюджету. Відображено чинники формування доходів та видатків державного бюджету на сучасному етапі. Охарактеризовано темпи приросту ВВП та доходів державного бюджету, та доведено вплив ВВП на державний бюджет. Опрацьовано особливості впливу чинника зовнішньої торгівлі на доходи та видатки державного бюджету. Проаналізовано динаміку показників експорту та імпорту України. Досліджено проблеми зовнішньої торгівлі України на сучасному етапі та визначено перспективні напрямки удосконалення існуючого стану експортно-імпоротної політики держави. Розкрито актуальні проблеми незбалансованості державного бюджету та причини виникнення бюджетного дефіциту. Запропоновано шляхи збалансування доходів та видатків на сучасному етапі.

Ключові слова: бюджет, державний бюджет, доходи, видатки, незбалансованість, чинники, динаміка.

Zahidna Oksana, Ignatyshyna Vasylyna, Skydan Uliana
Lviv Ivan Franko National University**PROBLEMS OF UNBALANCED STATE BUDGET OF UKRAINE: ANALYSIS OF OBJECTIVE AND SUBJECTIVE FACTORS OF BUDGET REVENUE AND EXPENDITURE**

Summary. A significant place in the social and economic development of each country belongs to the problems of the budget, because the budget belongs to the sphere of public life that directly affects the interests of all members of society. The budget of any country reflects the important economic, social and political problems of the state and each person in particular. At the same time, the successful solution of budget problems is possible only if a proper understanding of its essence, role and place in the system of economic relations. For any country, the state budget is the main link in the financial system. As part of this system, it combines the main financial categories: income and expenditure of the country, the tax system, public credit, public debt in their closest coexistence. The budget as a financial plan of public expenditures and sources of their coverage plays an important role in the activities of the state. It determines its capabilities and development priorities, its role and forms of implementation of the functions assigned to it. It is an effective regulator of that economy reflects the amount of financial resources required by the state, determines specific areas of use of funds, directs the financial activities of the state. The article analyzes and defines the essence of revenues and expenditures of the state budget. The state and dynamics of state budget revenues and budget expenditures are studied. A comparison of state budget revenues and expenditures was made and it was investigated that expenditures significantly exceed revenues, and therefore the state budget is in deficit. The factors of formation of revenues and expenditures of the state budget at the present stage are determined. The dynamics of GDP growth rates and state revenues are analyzed budget, as well as the impact of GDP on the state budget. The peculiarities of the influence of the foreign trade factor on the revenues and expenditures of the state budget are determined. The influence and shares of exports and imports in the state budget revenues are studied. The current problems of imbalance of the state budget and the causes of the state budget deficit are identified. Ways to balance revenues and expenditures at the present stage are proposed. The dynamics of indicators of export and import of Ukraine is analyzed. The problems of Ukraine's foreign trade at the present stage are investigated and perspective directions of improvement of the existing state of the export – import policy of the state are determined.

Keywords: budget, state budget, revenues, expenditures, imbalance, factors, dynamics.

Постановка проблеми. Державний бюджет є системою всеохоплюючих перерозподільних відносин, тому його формування і стан збалансованості мають особливе значення для держави, кожної юридичної та фізичної особи й суспільства загалом. Стан збалансованості державного бюджету є одним із важливих макроекономічних показників, який характеризує стійкість економічної системи та потребує постійного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості незбалансованості державного бюджету України досліджували такі вчені: Ю. Пасічник, О. Романенко, В. Андрущенко, І. Луніна, А. Близнюк, Р. Поляк, І. Лютий та ін. Серед відомих сучасних вітчизняних дослідників можемо виокремити наукові напрацювання І. Алексєєва, О. Чеберяко, О. Кириленка, В. Опаріна, С. Юрія, Ю. Радіонова, Л. Демиденко та багатьох інших. Однак, проблема збалансованості державного

бюджету актуальна і сьогодні, тому дане питання потребує подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість досліджень системи збалансованості державного бюджету України, відкритими все ж залишаються питання чинників формування доходів та видатків державного бюджету та проблеми дефіцитності державного бюджету України.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення проблем незбалансованості державного бюджету, а також аналіз суб'єктивних та об'єктивних чинників формування доходів та видатків державного бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний бюджет є важливим важелем впливу країни на її фінансові, економічні, суспільні, національні та політичні процеси. Для бюджету характерним є наявність певних параметрів,

але основними з них являються доходи та видатки. Порівняння таких складових може чітко відобразити стан бюджету як фінансового плану. Для того, щоб держава та органи місцевого самоврядування могли виконувати поставлені перед ними завдання і функції, бюджет, як план формування та використання фінансових ресурсів, повинен відповідати принципу збалансованості.

Будь-який бюджет є своєрідною схемою доходів і видатків. В ідеалі, бюджет має бути збалансованим, тобто, коли всі наявні видатки бюджету цілком покриваються відповідними доходами. Проте на практиці такого результату досягти досить важко. Часто обсяг видатків перевищує обсяг доходів – тоді утворюється дефіцит бюджету. Протилежна ситуація – коли сума доходів перевищує суму видатків (тобто, профіцит бюджету). На сьогоднішній день існують певні складнощі як із формуванням вихідної частини бюджету, так і з ефективним витрачанням бюджетних коштів, тому для свого нормального функціонування та забезпечення виконання всіх своїх цілей та завдань країна повинна виступати в ролі позичальника і брати на себе боргові зобов'язання.

Для нашої держави бюджетний дефіцит є не новим явищем, адже нестачу фінансових ресурсів країна відчуває кожного року після затвердження бюджету. До основних наслідків незбалансованості бюджету України слід віднести: гнізацию економіки, високий рівень безробіття, значні витрати на ведення воєнних дій, постійне зростання рівня державного боргу з ризиком невиконання зобов'язань по ньому, інфляція та спад виробництва.

Проблема незбалансованості Державного бюджету України з кожним роком стає актуальнішою. Це пов'язано з тим, що видатки держави постійно збільшуються, а пошук джерел їх забезпечення ускладнюється. Відповідно до Бюджетного кодексу України, згідно статті 15 джерелами фінансування бюджету є:

- кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;
- кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) – щодо державного бюджету;
- повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;
- вільний залишок бюджетних коштів з дотриманням умов, визначених цим Кодексом [2].

Для оцінки стану незбалансованості державного бюджету, необхідно проаналізувати динаміку надходжень та видатків державного бюджету.

Розглянемо структуру доходів державного бюджету України на сучасному етапі (табл. 1).

За даними табл.1 впродовж 2017–2019 років спостерігалось збільшення доходів державного бюджету. Так, у 2017 році доходи бюджету становили 793441,9 млн. грн., у 2018 році – зросли на 16,9% до 928114,9 млн. грн., а в 2019 році – доходи знову зросли на 7,6% (998344,9 млн. грн.).

Найбільшу частку у структурі доходів державного бюджету займають податкові надходження. Так, у 2017 році їх частка становила 79,0%, у 2018 році – 81,2%, а в 2019 році – 78,1%. Інші складові доходів державного бюджету становлять значно меншу частку.

За даними Державної казначейської служби України за перше півріччя 2020 року доходи державного бюджету становили 519389,4 млн. грн., серед яких частка податкових надходжень – 69,4% (360383,3 млн. грн.).

Щодо видатків державного бюджету, то найбільш повно їхню структуру розкриває функціональна класифікація видатків (табл. 2).

Оцінивши дані наведені у табл. 2 спостерігаємо збільшення видатків державного бюджету впродовж 2017 – 2019 років. У 2017 році видатки становили 839453,0 млн. грн., у 2018 році – зросли на 17,4% до 985851,8 млн. грн., а в 2019 році – знову зросли на 9,1% до 1075122,1 млн. грн. Найбільшу частку у структурі видатків, згідно функціональної класифікації, становлять видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також на загальнодержавні функції. Частка видатків на соціальний захист у 2017 році становила 17,2%, у 2018 році – 16,6%, а в 2019 році – 20,3%.

На основі даних Державної казначейської служби України за перше півріччя 2020 року видатки державного бюджету становили 536916,9 млн. грн.

Для розуміння наскільки незбалансованим є державний бюджет України, порівняємо надходження та видатки державного бюджету (рис. 1).

Проаналізувавши дані рис. 1, протягом 2017–2019 років в Україні спостерігається перевищення видатків над доходами, що свідчить про незбалансованість державного бюджету України, а отже про дефіцит державного бюджету.

Доходи та видатки державного бюджету формуються під впливом певних чинників: як об'єктивних, так і суб'єктивних. До основних чинників, що впливають на формування доходів та видатків державного бюджету України, належать: рівень ВВП, рівень податкових ставок, рівень банківського процента, курс національної валюти, рівень інфляції, внутрішній та зовніш-

Таблиця 1

Показники доходів державного бюджету України (2017–2019 рр.), млн. грн.

Показники	2017	2018	2019
Податкові надходження	627153,6	753815,6	779776,1
Неподаткові надходження	128579,1	164683,1	186750,1
Доходи від операцій з капіталом	286,9	657,5	183,0
Цільові фонди	29847,1	187,5	1770,8
Разом доходів (без трансфертів)	787474,1	920808,7	989619,9
Офіційні трансферти	5967,7	7306,3	8725,0
Всього доходів	793441,9	928114,9	998344,9

Джерело: розроблено авторами на основі даних [3]

Таблиця 2

Показники видатків державного бюджету України (2017–2019 рр.), млн. грн.

Показники	2017	2018	2019
Загальнодержавні функції	142492,7	162958,1	168194,4
Оборона	74346,2	97024,1	106627,8
Громадський порядок, безпека та судова влада	87850,5	116875,9	142389,8
Економічна діяльність	47000,1	63600,9	72363,7
Охорона навколишнього природного середовища	4739,9	5241,2	6317,6
Житлово – комунальне господарство	16,9	296,9	107,9
Охорона здоров'я	16729,4	22618,0	38566,6
Духовний та фізичний розвиток	7898,1	10107,1	9966,9
Освіта	41297,3	44324,3	51656,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	144478,9	163865,6	218628,6
Разом (без трансфертів)	566850,1	686912,1	814820,1
Міжбюджетні трансферти	272602,9	298939,7	260302,0
Всього видатків	839453,0	985851,8	1075122,1

Джерело: розроблено авторами на основі даних [3]

ній державний борг, сальдо торговельного балансу, тіньовий стан економіки країни, недосконалість податкового законодавства та наявність значних пільг в оподаткуванні, низька конкурентоспроможність продукції та інше [6].

В свою чергу, динаміка ВВП відображає тісний прямий взаємозв'язок між бюджетом та національною економікою з метою досягнення оптимальності в мобілізації надходжень до бюджетів України і визначення відповідних пріоритетів у процесі їх розподілу, перерозподілу та використання. Розглянемо темпи приросту доходів державного бюджету та темпи приросту ВВП (рис. 2).

Дані рис. 2 показують, що темпи приросту мобілізованих надходжень до державного бюджету України за досліджуваний період перевищують темпи приросту ВВП, що свідчить про певну фінансову стабільність і легалізацію доходів тіньового сектора.

Крім ВВП одним з важливих чинників впливу на формування доходної та розподіл видаткової частин бюджету є індекс споживчих цін (інфляція), що також враховується при плануванні доходів та видатків бюджету країни. Надмірно низький рівень інфляції, закладений у проєкті

державного бюджету може обмежувати плановий розмір відповідних надходжень, але з іншого боку допоможе полегшити виконання бюджету, зокрема щодо здійснення видатків, оскільки зібрані податки будуть більшими від запланованих. Проте, коли для збільшення доходної частини бюджету планують надмірно високий рівень інфляції, тоді, збільшуючи обсяги видатків навпаки унеможлиблюється виконання бюджету через зіставну величину впливу інфляції на формування доходів бюджету і спостерігається невиконання бюджетних призначень.

Наступним важливим чинником впливу на формування доходів та видатків державного бюджету також є мито. Вивізні мито становить незначну частку в доходах державного бюджету (0,8%). В свою чергу зросла роль ввізного мита (99,2 % у 2019 році) (табл. 3).

У процесі планування бюджету важливу роль відіграє номінальний курс гривні до долара США. Щороку в проєкті бюджету на наступний період закладається певний темп девальвації гривні. Девальвація гривні дає можливість стимулювання експорту з України, оскільки саме вона вигідна для виробників-експортерів.

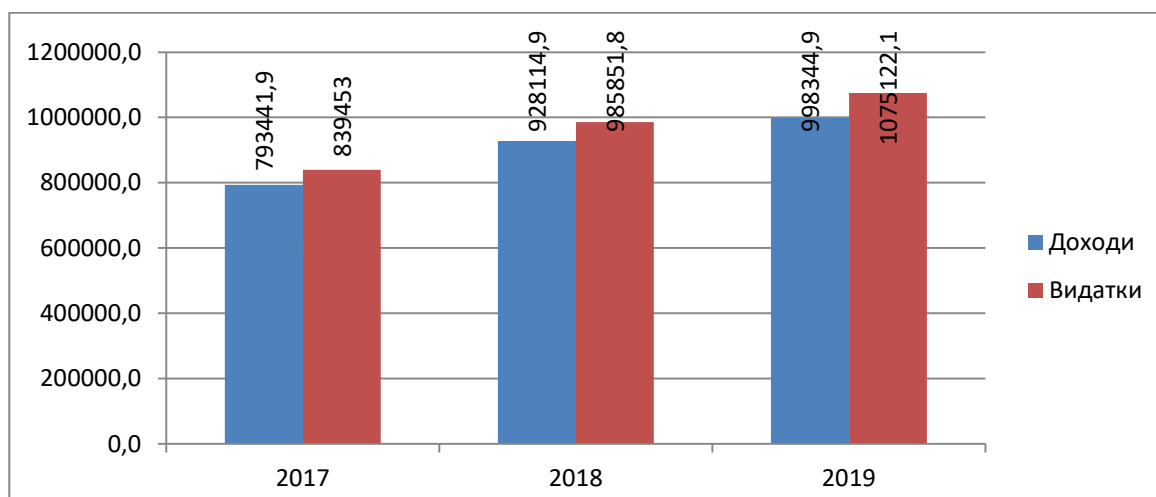

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків державного бюджету України

Джерело: розроблено авторами на основі даних [3]

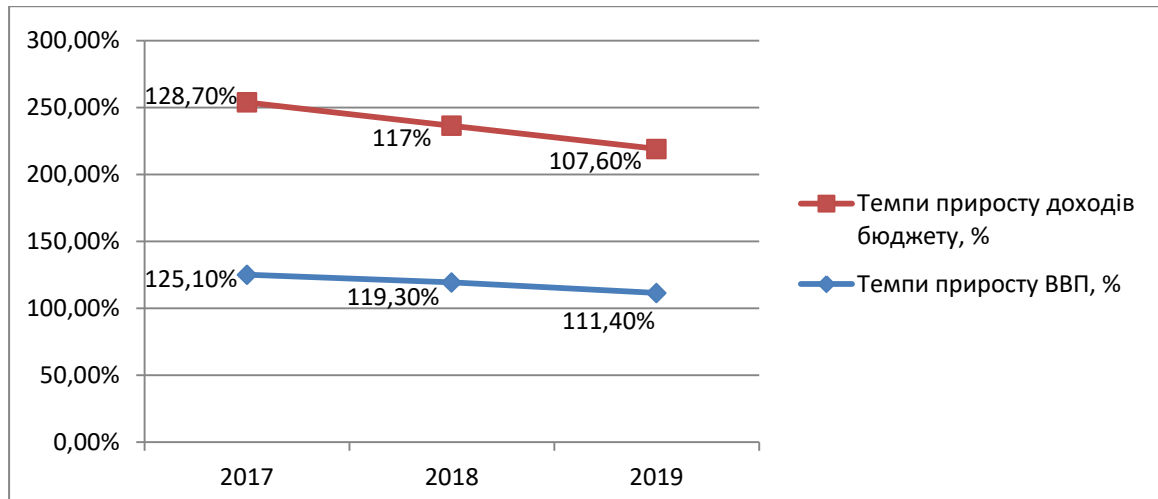

Рис. 2. Динаміка темпів приросту доходів бюджету та темпів приросту ВВП, %

Джерело: розроблено авторами на основі даних [4; 5]

Проте це є лише одним із чинників стимулювання експорту, а девальвація гривні призводить до зниження реальних доходів населення.

Грошова база також є важливим чинником монетарної політики, який впливає на доходи бюджету, оскільки маса грошей в обігу впливає на рівень споживання в державі та на інфляційні процеси зокрема [6].

На даний момент обсяг дохідної частини державного бюджету в Україні значно менший за його видаткову частину. Саме це говорить про незбалансованість державного бюджету. Первинними причинами незбалансованості державного бюджету України та його дефіциту стали спад виробництва, зниження ефективності функціонування галузей економіки й підприємств, неважана соціально-економічна політика. Вищеперелічені причини зумовили зменшення обсягів ВВП та національного доходу. Це в свою чергу спричинило скорочення величини фінансових ресурсів у державі, що й відобразилось на бюджетних показниках у вигляді довгострокового дефіциту та незбалансованості [7].

Серед конкретних причин виникнення бюджетної незбалансованості в Україні варто виділити наступні:

- неефективність механізму оподаткування суб'єктів господарювання;
- посилення фіскальної функції податкової системи;
- невпорядкованість системи соціальних та економічних пільг;
- низька якість бюджетного планування;
- нераціональність у використанні бюджетних коштів;

– тінізація економічної діяльності в значних обсягах;

– недосконалість і часта зміна фінансового законодавства тощо.

Крім того, черговим недоліком є непрозорість бюджетного процесу. Непрозорість доступу до інформації, процедур, процесів і якості використання говорить про наявність корупційних схем. Тобто вагомою причиною незбалансованості державного бюджету є низька якість бюджету та вплив політичного середовища. Ще одним чинником незбалансованості бюджету на стадії прийняття є планування від досягнутого. Це говорить про відсутність в країні стратегічної орієнтації.

Актуальною проблемою незбалансованості державного бюджету в сучасних умовах є неефективність використання бюджетних коштів. Наприклад, фактична частка витрат на адміністрування соціальних програм складає близько 90%, тобто соціальна політика працює на адміністративний апарат, а не на тих, хто її потребує. Крім того, причиною недоотримання державним бюджетом коштів і як наслідок незбалансованості бюджету є неналежний контроль податкових та митних органів, а також значний рівень корупції в даній сфері. Усі проаналізовані недоліки призводять до дисбалансу доходів і видатків державного бюджету, що в Україні набирає форму бюджетного дефіциту.

Проведене дослідження показує, що необхідно знайти альтернативні варіанти для поліпшення стану економіки країни в майбутньому, бо бюджетний дефіцит вимагає постійного пошуку шляхів його подолання.

Таблиця 3

Динаміка надходжень податку на міжнародну торгівлю, млн. грн.

Показник	2017	%	2018	%	2019	%
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	24541,8	100	27076,6	100	30086,0	100
Ввізне мито	23898,4	97,4	26560,4	98,1	29855,4	99,2
Вивізне мито	643,5	2,6	516,2	1,9	230,6	0,8

Джерело: розроблено авторами на основі даних [3]

Для збалансування дохідної та видаткової частини державного бюджету потрібно:

– здійснити вдосконалення податкової системи, забезпечивши оптимальний рівень податкових вилучень, які будуть слугувати джерелом наповнення бюджетів усіх рівнів і водночас зможуть створити сприятливі умови для підприємницької діяльності;

– забезпечити збільшення фінансової підтримки малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого й середнього підприємництва;

– посилити особисту майнову і кримінальну відповідальність суб'єктів господарювання та їх керівників, за недотримання вимог законодавства, несвоєчасність і повноту розрахунків з бюджетом та державними позабюджетними фондами;

– скоротити видаткову частину бюджету шляхом зменшення витрат на фінансування управлінських структур, а також створити жорсткий контроль за використанням державних коштів;

– удосконалити нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу;

– забезпечити ефективність політики з обслуговування державного боргу країни;

– здійснити формування прогнозних показників дохідної та видаткової частини бюджету всіх рівнів на основі реальних даних тощо.

Отже, незбалансованість доходів та видатків досить актуальне та складне явище сьогодення, яке являє собою на практиці перевищення видатків державного бюджету над його доходами, а також є показником негативних явищ в економіці, що зумовлюють інфляцію грошової одиниці.

Список літератури:

1. Бюджетна система [Текст] : підручник / В.В. Бабіченко [та ін.] / за наук. ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. Київ : Центр учбов. л-ри; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с. (дата звернення: 27.10.2020).
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07. 2010 р. № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 50-51. Ст. 15. Дата оновлення: 14.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 10.11.2020).
3. Державна казначейська служба України : Звіт про виконання Державного бюджету України за 2017–2020 роки. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 29.10.2020).
4. Звіт про виконання державного бюджету України за 2019 рік. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-12041/db.pdf> (дата звернення: 29.10.2020).
5. Світовий атлас даних. Україна – Темп приросту ВВП (% в год). URL: <https://knoema.ru/atlas/Украина/topics/Економика/Национальные-счета-Валовой-внутренний-продукт/Темп-прироста-ВВП> (дата звернення: 03.11.2020).
6. Хмарук Ю.В. Оцінка факторів впливу на доходи державного бюджету України. *Наукові записки. Серія "Економіка"*. Випуск 16. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/7013/1/14.pdf> (дата звернення: 02.11.2020).
7. Янів Л.М., Зінченко О.А. Проблеми дефіциту державного бюджету України і шляхи їх розв'язання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2016. Випуск 6. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4b90608e012.pdf (дата звернення: 27.10.2020).

References

1. Budget system [Text]: textbook / V.V. Babichenko [etc.] / for science. ed. V.M. Fedosov, S.I. Yuri. Kyiv: Center for Studies. l-ri; Ternopil: Econ. opinion, 2012. 871 p.
2. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine of 08.07. 2010. № 2456-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2010, № 50-51. St. 15. Date of update: 14.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. State Treasury Service of Ukraine. Report on the implementation of the State Budget of Ukraine for 2017–2020. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
4. Report on the implementation of the state budget of Ukraine for 2019. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-12041/db.pdf>
5. World data atlas. Ukraine – GDP growth rate (% per hour). URL: <https://knoema.ru/atlas/Украина/topics/Економика/Национальные-счета-Валовой-внутренний-продукт/Темп-прироста-ВВП>
6. Khmaruk YV Estimation of factors influencing the revenues of the state budget of Ukraine. *Proceedings. Economics series*, issue 16. URL: <https://eprints.ua.edu.ua/7013/1/14.pdf>
7. Yaniv L.M., Zinchenko O.A. (2016). Problems of the state budget deficit of Ukraine and ways to solve them. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Innovation Management*, issue 6. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4b90608e012.pdf